

ББК 65.018.053

В.В. Літвінов

Дніпропетровський держуніверситет

**ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ
(1918–1922) ТА УЧАСТЬ В НІЙ УКРАЇНЦІВ**

На підставі мемуарних джерел висвітлюється діяльність українців у громадянській війні на Далекому Сході.

Громадянська війна – це одне з найбільш дискусійних питань [10, с. 76]. Відноситься це і до подій на Далекому Сході.

Громадянська війна на Далекому Сході – один з найменш вивчених розділів історії ХХ ст. Як свідчить Павло Петрович Постишев, керівник партизанськими загонами Приамур'я під час Громадянської війни на Далекому Сході: “Партизанскую войну на Дальнем Востоке никто ещё не описал по-настоящему, даже сотой доли нет того среди написанного, что было в действительности. Написано много, но отрывочно. Во многих произведениях страшно много субъективизма” [6, с. 45].

Це може бути пояснено, зокрема, тим, що автори мемуарів дуже скупо оцінюють події, а джерельна база, на жаль, бідна через те, що влада на Далекому Сході неодноразово змінювалась, багато документів було знищено, ще більше – згоріли при пожежах, як і чисельні далекосхідні міста у роки громадянської війни. З існуючих мемуарів особливо хотілося б відзначити роботи В.М. Елеша [11] та Б.Л. Беляєва [2], де автори не просто переказували події того часу, але й розповідали про людей, що брали в них участь. На жаль, серед істориків ще зберігається кон'юнктурний підхід до висвітлення історії громадянської війни на Далекому Сході.

Громадянська війна на Далекому Сході відрізняється не тільки своєю тривалістю (до жовтня 1922 р.), але й деякими специфічними особливостями, яких не було в інших регіонах колишньої Російської Імперії. Це пояснюється слабкою заселеністю краю, сільськогосподарським характером регіону, наявністю зброї у населення, високою питомою вагою китайців та корейців, значною кількістю регулярних військ у регіоні.

Головна з них – це мала заселеність краю: на площі більше 3-х мільйонів квадратних кілометрів мешкало біля 1,7 мільйона чоловік. У середньому 1,1 чол. на км², в той час як в європейській частині країни – 30 чол. на 1 км². Це було зумовлено тим, що більша частина Далекого Сходу увійшла до складу Російської Імперії лише в середині XIX століття, складні кліматичні умови примушували переселенців селитися в південних регіонах краю, найбільш придатних для землеробства. Тому більшість населених пунктів були розташовані уздовж залізниць та русел річок.

У регіоні переважало сільське населення. Питома вага промисловості на 1908 р. (КСЗД, Амурська та Уссурійська залізниці, морські та річкові флотилії, золоті копальні, Суданські кам'яновугільні копальні) складала 0,35 % промисловості країни. Існуючі міста (за винятком Владивостоку та Хабаровська) мало відрізнялись від села. Наприклад, $\frac{3}{4}$ населення Імана займалось землеробством. Селянство було більше однорідним за соціальним складом, питома вага його заможного прошарку була більше, ніж у європейській частині країни. Біднота презентована вихідцями із малоземельних губерній європейської Росії (5-ти українських та низки російських губерній), прибувших до Приамурського генерал-губернаторства під час аграрної реформи П.А. Столипіна.

Завдяки тому що однією з основних статей доходів далекосхідних селян були промисли (полювання на хутрових звірів, ловлення лососевих, доставка пошти по зимнику, заготівля палива для річкових флотилій та торгівля), вони не тільки мали зброю, але й уміли нею користуватися. Ось чому далекосхідники, як і усі сибіряки, високо цінувалися в російській та радянській

арміях. Більшість з них мала на озброєнні рушниці системи Бердана. Берданка 25 років вірно служила російській армії. Це була непогана зброя з відкидним ковзаючим затвором. Крім того, усі мисливці мали в тайзі заїмки, про місце знаходження яких знали одиниці.

Крім переселенців з європейських губерній та корінного населення значну частину населення російського Далекого Сходу складали вихідці із сусідніх держав: китайці (200-300 тис. чол.) [4, с. 259] та корейці (225 тис. чол.) [4, с. 287]. Характерною особливістю корейської колонізації було переселення назавжди, з родинами. Вони займалися землеробством, розорюючи ділянки цілинної землі. Як і російські селяни, корейські переселенці знаходили тут свою нову батьківщину. На відміну від китайців, які зовсім не піддавалися ніякій асиміляції [5, с. 54], корейці швидко засвоювали російську мову, віддавали своїх дітей до російських шкіл, охрещувалися [9].

У зв'язку з тим що це був прикордонний регіон, тут знаходилась значна кількість регулярних військ. Амурське козацьке військо мало під рушницею 3,5 тис. чоловік, Уссурійське – 2,5 тис. Перед першою світовою війною в Приамурському військовому окрузі було 6 стрілецьких дивізій (1-а, 2-а, 3-я, 6-а, 9-а, 10-а). Весною 1917 р. тільки Владивостокський гарнізон нараховував до 46 тис. чол.. У складі Приамурського військового округу знаходилось 4 фортечних гарматних полки, 22 дружини ополчення, 6 гарматних батарей, екіпажи Сибірської та Амурської військових флотилій, 14 запасних сотень Амурського та Уссурійського козацьких військ. Усього – 80 тис. військовослужбовців [7, с. 14-15].

Ці факти не можна ігнорувати при вивченні передумов та подій громадянської війни на Далекому Сході.

Головною відмінністю подій 1918-1922 рр. на Сході була партизанська війна. Передбачаючи можливість військової інтервенції та захоплення влади контрреволюційними силами в регіоні, військова секція Благовещенської Ради в грудні 1917 р. ухвалила рішення, відповідно до якого демобілізованому солдату дозволялось взяти додому гвинтівку та 120 патронів. Такі ж рішення

були прийняти Радами солдатських депутатів Нікольськ-Уссурійського , Шкотовського, Владивостокського та інших гарнізонів [7, с. 43]. На початок бойових дій фронтів не було. Після повстання частин чехословацького корпусу 29 червня 1918 р. у місті Владивосток, інтервенції Антанти, яка висадила свої війська у далекосхідних портах 2 серпня 1918 р., головною формою опору режиму адмірала О.В. Корчака та інтервентам стала партизанська війна, тому що Далекий Схід був у глибокому тилу білогвардійців. Із документів, які збереглися, та спогадів учасників тих подій можна зробити висновок, що партизанська боротьба була інтернаціональною. У регіоні поряд зі “слов’янськими” партизанськими загонами діяли корейські загопи на чолі з Паком, Тян Хі Ше, Цой Дюн Хоем та ін., Китайські – Чен Бо-чуанем, Сін Ді-у та іншими; Чехословацькій Червоноармійській загін, який бився проти Орлова та Калмикові на Гродеківському фронті у червні 1918 р., угорські та німецькі інтернаціоналісти.

Найбільш великими “слов’янськими” партизанськими загонами командували вихідці з України. Першим Тунгуським партизанським загonom командував уродженець села Чапля (Летичівський район Хмельницької області) Іван Павлович Шевчук, його помічником був Шептюк [6, с. 448]. Г. Шевченко командував партизанським загonom у Приханкайській низовині [2, с. 84]; одним з організаторів партизанського руху в Примор’ї був Н. Єременко [11, с. 68]. Серед керівників оборони Нікольськ-Уссурійська був уродженець Полтавської губернії А. Чумак. Відомі усьому Далекому Сходу брати Всеволод та Ігор Сибірцеви були нащадками українських козаків з боку батька – М.Я. Сибірцева (уродженця м. Миргород Полтавської губернії) [2, с. 46] і це лише незначна частина із імен керівників та активних учасників партизанського руху на Далекому Сході, що зберіглися.

Незважаючи на те що імена супротивників Радянської влади були навмисно забуті, деякі прізвища білогвардійських генералів зустрічаються у спогадах червоних партизан. Генерал Бутенко був комендантом Владивостока під час правління О.В. Колчака, міським головою Владивостока був

найбільший домовласник Ющенко [2, с. 15], представником читинського уряду отамана Семенова був генерал Хрещатинський [11, с. 110].

Таким чином, можна зробити висновок, що громадянська війна поставила по різні боки барикад вихідців з України і на Далекому Сході.

Ще однією особливістю громадянської війни на Далекому Сході безприкладна жорстокість. Загальновідомий факт розстрілів у Хабаровську та Благовещенську полонених угорців. Розвідник партизанського інтернаціонального загону маляр А. Гольдфінгер так розповідає про причину розстрілів: “Белогвардейцы считали, что мадьяры воюют за Советскую власть, а венгры не хотят воевать ни против красных, ни против белых... В благовещенской тюрьме офицер спрашивал: “Ты кто такой?” Солдат отвечал: “Я – венгр”. Венгров ставили в одну сторону, а тех, кто назвался “мадяром”, – в другую. Потом “мадьяр” расстреляли, а венгров посадили в лагерь. А какая между ними была разница? Мадьяр в переводе на русский язык – это венгр. По-русски – Венгрия, по-венгерски – “Мадьярорсаг” [3, с. 5]. І це не єдиний приклад “етнічних чисток”. Японці в прямому сенсі вирізали корейське населення Владивостока у квітні 1920 р. “Дика дивізія” Калмикові проявила таку винахідливість у вбивствах та пограбуваннях, що їх побоювалися навіть свої.

Партизани, діючи за принципом “Кров за кров, смерть за смерть”, безжалісно знищували супротивників. П. Постишев писав, що особливу старанність виказували козаки, які перейшли на бік партизан. *“Чтобы доказать свою преданность и искупить своё прошлое, они так зверски, так жестоко расправлялись с пленными калмыковцами, которые попались к нам, что у наших партизан иногда морозом кожу подёргивало”* [6, с. 459].

У цій роботі свідомо не розглядається проблема інтервенції на Далекому Сході та створення Далекосхідної республіки, оскільки це тема окремого дослідження. Говорячи про особливості громадянської війни на Далекому Сході, не можна обійти словом українських націоналістів. Не маючи можливості впливати на події в регіоні, українські ради, які виникли на Сході

після падіння Радянської влади у 1918 р., закликали українців не визнавати ДСР у 1920 р., ухилитися від призову до Народно-революційної армії, для чого військовозобов'язаним видавалися підроблені українські паспорти. Націоналісти провокували українських селян-переселенців на боротьбу з урядом ДСР, а на українську школу в ДСР дивилися як на засіб агітації за Симона Петлюру. Найбільш активно українська рада діяла в Амурській області, прагнучи відродити українські кооперативи у селі. Вона орієнтувалась на Владивостоцьку раду та Канадську українську кооперативну спілку [1, с. 32]. Метою своєї діяльності вони бачили у створенні української культурної національної автономії у межах україно-слов'янського братерства Сибіру [8, с. 15]. Для цього 10 жовтня 1920 р. на станції Гродеково при участі полковника Савицького (соратника Калмикові) відбулися збори по підготовці “Всеукраїнського далекосхідного з’їзду” [1, с. 32]. Раніше було прийнято рішення: для досягнення мети підтримувати отамана Семенова, запропонувати йому союз з Петлюрою. Ознайомившись з умовами договору, Семенов 11 липня 1920 р. задовольнив прохання про національну автономію [8, с. 15]. Після відновлення Радянської влади у регіоні рішенням влади від 21 листопада 1922 р. українська окружна рада та її місцеві організації були скасовані (нікого не стратили, тільки 14 чоловік засудили на різні строки [8, с. 16]). У приміщенні колишньої окружної ради були знайдені документи, що підтверджували її зв’язок з Семеновим та Петлюрою [1, с. 32].

Перелічені вище особливості, характерні для Далекого Сходу, пояснюються інтернаціональним складом населення, його малою чисельністю та прикордонним характером території. Під час громадянської війни 1918–1922 рр. нова влада намагалася вирішити ряд глобальних проблем, які мали відношення до політичного та економічного розвитку країни в цілому та Далекого Сходу зокрема (земельне питання, проблема міжнаціональних відносин як усередині країни, так і з сусідніми державами і т.д.). На жаль, як для нашої держави, так і для всього колишнього Союзу, до вирішення цих проблем підходили без урахування місцевих особливостей, намагаючись

привести країну “до спільного знаменника”. В результаті чого був розірваний історичний зв’язок традиційного російського освоєння нових земель, яке базувалося на дружбі та співпраці з корінним населенням.

Бібліографічні посилання

1. **Авдеева Н.А.** Из истории государственного строительства Дальневосточной республики (1920–1922) // Учен. зап. ХГПИ. Кафедра истории. – Хабаровск, 1961. – Т.4 – С. 19-50.

2. **Беляев Б.Л.** Люди и события Приморья (Из истории борьбы за власть Советов в Приморье 1917–1922 гг.) – М., 1959.

3. **Гольдфингер А.Ф.** Были Августа Мадьяра. Рассказы разведчика партизанского интернационального отряда. – Хабаровск, 1973.

4. Гражданская война и военная интервенция в СССР. Энциклопедия. – М., 1983.

5. **Дацишен В.** Уссурийские купцы. Судьба китайцев в дореволюционной России. // Родина. – 1995. – № 7.

6. **Постышев П.** Первый партизанский... // Амур – река подвигов. Художественно-документальное повествование о приамурской земле, её первопроходцах, защитниках и преобразователях. – Хабаровск, 1970. – С. 443 – 468.

7. **Самойлов А.Д.** На страже завоеваний Октября. (Крах контрреволюции на Дальнем Востоке) – М., 1986.

8. **Сергійчук В.** Східна діаспора. Зелений клин // Наука і суспільство. – 1996. – № 3–4.

9. **Смолич И.К.** История русской церкви 1700–1917. – М., 1997. – Кн. 8, ч. 2.

10. Школа ненависти: “Круглый стол” по проблемам гражданской войны // Родина. – 1990. – № 10.

11. **Элеш В.М.** На берегах Волги и Тихого океана. – М., 1970.